

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: LENGYEL JÓZSEF (1821–1895), EGY ÖNKÉNTES HADISEBÉSZ, AKI UTOLJÁRA LÁTTA PETŐFIT

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A hajlatokkal tagolt segesvári síkon legendába nőtt egy ember eltűnése. A költőé, akit az ocsúdó ország közhiedelmé sokáig nem tudott sem közönséges, sem hősi halottá nyilvánítottak elfogadni.

Látták karddal a kezében a kozák pikák ellen, szíve vérével a „Hazám” szót a porba írni, látták bujdosó népvezérként a szegénylegények közt sereget toborozni, látták később Szibériában – és látta néhányadmagával a valóságban utoljára Lengyel József önkéntes hadisebész, aki hitelt érdemlően elfogadottan írta le a Vasárnapi Ujságban a legcsodálatosabb ívű költősorospálya üstökösszerű lecsapódását.

Ez a megörökített látvány emelte őt a kimeríthetetlen Petőfi-irodalomba, és lett annyszor idézett, fontos szemtanú, hogy kilétéről érdekesnek kínálkozik faggatni a fellelhető forrásokat.

Marosvásárhelyt született 1821. január 19-én. Ott nőtt fel és végezte iskoláit. Érettségi után az erdélyi köváros, Kolozsvár medico-chirurgiai kurzusára került, 21 évesen kapott orvosi feladatokra alkalmas sebészdoktori oklevelet. Gyakorló hónapjait a helyi katonakórházban igyekezett hasznosítani, hogy tapasztalatokkal megrakodva mehessen haza az orvos-ínséges szülőföldre. 1842 novemberében lett Székelykeresztúr megválasztott orvosa. Jelentősebb esemény 1849 elejéig nem történt vele.

Bem tábornokot a Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth 1848. december 1-jén a felső erdélyi hadsereg fővezérévé és „teljeshatalommali” főkormányzójává nevezte ki. A szabadságharc fokozódó katonai igénye 1849 januárjában mozgatta meg elemi erővel a székelyeket. Csak Székelykeresztúr városában kétezernyi újoncot sorozott be a bizottság Lengyel József önkéntes sorozóorvos vizsgáló jóváhagyásával.

Ez a katonai tapasztalat hiányát furfanggal és vakmerőséggel pótoló újoncsereg fontos haditettbeli részvétellel segített ünnepelni március idusának akkoriban közelgő egyéves fordulóját.

Hogy Bem a legfőbb erőforrást jelentő székelyekhez az utánpótlási vonalat biztosítani tudja, az erős falakkal és a szász lakosság ellenszenvével ellenszegülő Nagyszeben, Erdély stratégiai déli kulcsát kellett bevennie. A keresztúri újoncokból toborzódott–válogatódott Bethlen Gergely gerillakülönítménye, amelynek sikerült elfogni az ellenség lőszerutánpótló szekereit. Szeben ellenállása nem volt túl heves. A gránátok tűzfényében rohamra induló 11. honvédszászlóalj, a debreceni vadászok és a Máriássy-huszárok mellett az élen ott voltak a székelykeresztúriak. Nyomukban az önkéntes hadisebész, szűkös orvosi felszerelésével és lelkes segítségével. A magyarok veszteséglistája: 40 halott, 98 sebesült.

Bem kettős célt ért el: biztosította útját a székely hátszázaghoz, és elvágta az ellenfél, Puchner vonalát a barcasági és szebeni Hinterland felé.

A keresztúriak nem követték Bemet a sikertelen moldvai kitérőbe. Hazavonultak helyőrségnek Háromszékbe. És most ugorjuk át az eseményeket, közeledve térben Segesvár felé, időben július utolsó napjához.

Július 30-án indult el Bem hatezer főnyi csapatával és 12 ágyújával Marosvásárhelyről Székelykeresztúron át Székelyudvarhely felé, hogy seregét Nagyszeben visszafoglalásához megerősítse. A keresztúriak ismét csatlakoztak. Közben a lovas felderítők jelentették Lüdersz orosz tábornok erős egységeinek közeli voltát, ezért Bem kitérőt határozott el Segesvár felé. A viharedzett lengyel katona közvetlen közelében a két szeretett fiatal: Petőfi Sándor és Egressy Gábor. A szemben álló seregek sűrűlódási pontjai már sejteni engedték a nagy felületi összeütközés kikerülhetetlen közelségét.

A szákszáraz hadtörténeti feljegyzés körülbelül az alábbiakban summázta a harci helyzet legdöntőbb mozzanatát: Segesvár keleti kijáratánál a Küküllő egyik nagy kanyarulatában voltak bevetésre készen Dimidov orosz tábornok félelmetes kozák lovasai. A bevezető tüzérségi párbaj után ezeknek a rohama söpörte el Fehéregyháznál a magyar sereg jobbszárnyának a fedezésére összevont két huszárezredet. A pánikkeltő hatás csakhamar átragadt Bem derékhadára, így az egész erdélyi hadsereget – egyenlőtlen ellenállás nélkül – Ördögfalvaig üzték–mészárolták a dsidás kozákok. Maga Bem is megsebesült, s csak a helyismerettel bíró honvédek segítségével menekült meg.

Ez történt a hadisebész koronatanú szeme láttára 1849. július 31-én. Dávid Gyula és Mikó Imre 'Petőfi Erdélyben' című kitűnő könyve szerint ugyan „ez az ügybuzgó orvos, aki írásaiban gyakran emlegeti Horatiust, de Petőfi-verset akkor még alig ismert, nem a sereggel indul Székelykeresztúrról, a csataterre, hanem két társával egy szekéren csatát látni”. Majd a megróvó kíváncsiságot enyhítendő: „néhány sebészeszközét is magával vitte, hogy szükség esetén elsősegélyt nyújtson”.

Nem volt tehát illetékes ezredorvos, de szemtanúként szerintük is hitelesen idézhető. Íme:

„Fehéregyháza már 1848 őszén le volt égetve, s így mi a romok között foglalánk helyet, én hivatásommal, a sebesültek kötözésével elfoglalva. Petőfi egy sütőkemencén ülve belemerült a csatater és a táj szemlélésébe.

Mi lőtávolon kívül valánk. Többször láttam őt helyéről távozni, de mindig visszakerült, s gyönyörködni látszott, miként szedik össze a székely fuvarosok a nem messze lecsapódott golyókat. Délután négy óra felé a csata öldöklőbb kezdett lenni, a sebesültek szaporodtak. Eppen egy kaszai fuvaros fölkarját metszem ketté – amelyet egy golyó szétzúzott –, mikor Petőfi mellettem elhaladt, s a Félegyházán alól elfolyó patak hídjának dőlt. Itt állott mintegy fél óráig elmerengve.

Tőle mintegy kétszáz lépésre dél felé, az országút közelében dolgozott egy hatfontos, s lőtte az országút mellett felállított orosz lovasságot. Hihető, sok kárt tett bennök, mert nemsoká ők is erősen kezdettek tüzelni, s egy golyó Petőfitől alig harminc lépésre ütött a földbe, a felvert föld és a por őt is ellepé, s hihetőleg szemébe is jutott, mert a zubbonya szárnyával hosszan törölgeté, helyét megváltoztatá, felénk közeledett... Én mellette futottam egy helyre, hogy annak okát megtudjam, s míg kértem tőle: „mi baj őrnagy úr?” – ő nem felelt semmit.

Csakhamar az egész arcvonal megfutott. Én rámutatok a balszárnyra, hol a tábornok is futott. Petőfi szemét oda veté, szó nélkül megfordult és futni kezdett. Én is csakhamar helyemre érve, lovamat kézügybe kapva, ráültem és száguldottam. A huszárság már mind elfutott volt, s a tüzérség ágyúit otthagya, s melyek a balszárnyra voltak állítva, a gyalogság egy részével az erdőbe menekültek. Mi futottunk az országúton felfelé. Engem helyismeretem rövidebb úton vezetett. Utánunk két ezred dsidás... láttuk, hogy amíg e két ezred támadott, egy más ezred a Küküllő mellett haladt felfelé egyenes vonalban, s mikor már Félegyházát mintegy másfél mérföldre elhagyta, jobbra fordult, s egyenes szegletet képezve igyekezett átvágni az országutat, s így a menekülést... A lovasság nagy részének még volt ideje e körön

kívül hatolni, de a gyalogságból csak az menekült, aki tartalékba volt állítva; azok, akik a tűzben voltak, bekerítették. Akik a körben maradtak, azok 60–70 sebesültet kivéve mind elestek. Engem a lovam a körön kívül segített. Petőfi gyalog volt, s így a körbe benne maradt. Egy dombra érve visszanéztem, s Petőfit hittem felismerni. A helyet, hol láttam, e pillanatban is annyira élénken képzelem, hogy rá tudnék mutatni, s valahányszor mellette elmegyek, önkéntelenül felmerül előttem akkori alakja, amint fedetlen fővel, széteresztett ingnyakkal, lengő zubbonyával futni látom.”

Ez volt hát a más tanúkkal is szembesített és hitelesített utolsó kép. Majd elkezdődött a fantázia-legenda, melynek Lengyel József nem gyújtott alá. Ő meg sem állott Keresztúrig, a riadalom okozta menekülési ösztön minden mást legyőzött benne. A honvédsereg székely ezredeinél serénykedő önkéntes civil kirurgusnak a szülőföldjén nem kellett tartani a Világos utáni számonkéréstől. De a szemtanúnak sem volt egyenlőre tanácsos megszólalni. Holott közben feszengett benne a zsumnaliszta, külső munkatársa volt a 'Magyar Polgár', majd a 'Kolozsvár' c. lapoknak. 1860-ban látta alkalmasnak az időt és megfelelő fórumnak a 'Vasárnapi Ujság' hasábjait, hogy segesvári emlékeit felidézze. Beszámolóját a még élő szemtanúk és történészek hitelesnek fogadták el. Mikor rádöbbsent, hogy a legnagyobb magyar költőt látta odaveszni, erőltetett emlékezéssel igyekezett húsz éven át július utolsó napjának minden percét megörökíteni. Egy-két momentumban tévedésen fogták, de hazugságon vagy tudatos ferdítésen soha. Negyven évig bűvölték egymást: ő és a nagy élmény emléke. Mint köztisztviselői szemtanú és ötven évnél több ideig keresztúri orvos halt meg 1895. augusztus 29-én.

Lengyel József önkéntes hadisebész Zétény Győző '48-as honvédorvosi könyvében nincs jelen. Bizonyára, mert adminisztratív nem volt tagja a hivatalos törzsállományának. Viszont kegyeletből ne vonjuk meg tőle utólag az ezredorvosi címet, amire oly büszkén tudott emlékezni. A költő sohasem elégszer megírt életrajzaiban mindig hivatkozni fognak rá.

Látta az egyszeri tüneményt, és ez elég lett az üdvösséghez, ha már – ahogy utólag történni szerettük volna Illyés Gyula szerint – a lovára felkapaszkodtatva kimenteni nem sikerült.